

УДК 349.6

Чубейко Віктор Іванович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті з'ясовано сутність поняття «екологічний менеджмент» та проаналізовано правове регулювання екологічного менеджменту на підприємстві на міжнародному та національному рівнях. Особливу увагу автором приділено дослідженню впровадження та розвитку екологічного менеджменту на підприємствах України, в результаті чого зроблено висновок, що зазначена система управління є важливим інструментом ефективного впливу як на стан навколишнього природного середовища, так і на розвиток підприємств, зокрема, на виконання ними своїх економічних завдань.*

***Ключові слова:** екологічний менеджмент, правове регулювання, міжнародні стандарти, підприємство, система управління.*

***Аннотація.** В статье выяснено сущность понятия «экологический менеджмент» и проанализированы правовое регулирование экологического менеджмента на предприятии на международном и национальном уровнях. Особое внимание автором уделено исследованию внедрения и развития экологического менеджмента на предприятиях Украины, в результате чего сделан вывод, что указанная система управления является важным инструментом эффективного воздействия как на состояние окружающей природной среды, так и на развитие предприятий, в частности, на выполнение ими своих экономических задач.*

Ключевые слова: *экологический менеджмент, правовое регулирование, международные стандарты, предприятие, система управления.*

Summary. *The article describes the essence of the concept of "environmental management" and analyzes the legal regulation of environmental management at the enterprise at the international and national levels. The author pays special attention to the study of implementation and development of environmental management at Ukrainian enterprises, which leads to the conclusion that this management system is an important tool for effective influence both on the state of the environment and on the development of enterprises, in particular, on their economic tasks.*

Key words: *environmental management, legal regulation, international standards, enterprise, management system.*

Постановка проблеми. Сучасна екологічна ситуація і тенденції її зміни багато в чому визначаються промисловим виробництвом і господарською діяльністю. Незважаючи на окремі успіхи і досягнення, загальний стан довкілля продовжує погіршуватися, що призводить до подальшого загострення екологічної кризи.

Основною причиною цих негативних процесів в Україні є низька ефективність механізмів екологічного контролю й управління, які використовуються на промислових підприємствах та переважно засновуються на жорстких адміністративних методах. Моделі організації й управління природокористуванням, які діють сьогодні в Україні, не забезпечують узгодженості економічних і природоохоронних цілей, внаслідок чого виникає необхідність застосування нових підходів до вирішення екологічних проблем. У зв'язку з цим постає потреба в розробленні ефективної системи екологічного менеджменту як більш прогресивної моделі організації управління природокористуванням у ринкових умовах [1, с. 52].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам вивчення екологічного менеджменту присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних учених, а саме: Білик О. С., Білявського Г. О., Веклич О. А., Єфремова Р. В., Ігнатова В. Г., Мельника Л. Г., Пахомової Н. В. та ін. Проте окремі аспекти сучасних напрямів розвитку екологічного менеджменту потребують подальшого дослідження.

Метою даного дослідження є з'ясувати сутність поняття «екологічний менеджмент», проаналізувати правове регулювання екологічного менеджменту на підприємстві на міжнародному та національному рівнях, а також дослідити особливості його впровадження на підприємствах України.

Виклад основного матеріалу. Екологічний менеджмент являє собою систему управління діяльністю підприємства в тих чи інших її формах і напрямках, які стосуються взаємодії підприємства з навколишнім природним середовищем. Його предметом є, передусім, екологічні (природоохоронні, ресурсозберігаючі) аспекти діяльності підприємства, продукція, що виробляється, та послуги. А метою є мінімізація негативних впливів господарської діяльності на навколишнє природне середовище, досягнення високого рівня екологічної безпеки процесів виробництва та споживання продукції, що виробляється на підприємстві.

Тобто, у сучасному розумінні екологічний менеджмент вивчає управлінські відносини на підприємстві, що забезпечують його сталий розвиток, охорону навколишнього середовища, безпеку життєдіяльності людини, раціональне використання природних ресурсів та екологічну безпеку, спрямовану на реалізацію екологічних цілей і програм впливу на навколишнє середовище, а також формує знання екологічної стратегії розвитку суспільства, управління природокористуванням і охороною природи. Останні визначаються біологічними і соціально економічними особливостями суб'єкта господарювання, стратегічними цілями суспільства і дозволяють підприємству досягати своєї мети в довгостроковій перспективі.

З огляду на це, термін «екологічний менеджмент» трактують переважно в таких значеннях: діяльність громадських екологічних організацій; сукупність заходів, методів і засобів управління природоохоронною діяльністю підприємства; система управління окремим природним комплексом, що підлягає особливій охороні [2, с. 32]; частина загальної системи управління, що включає організаційну структуру, планування, обов'язки, відповідальність, досвід, методи, методика, процеси та ресурси для формування, аналізу та актуалізації екологічної політики конкретної організації [3, с. 69].

З огляду на це, вважаємо, що правове регулювання екологічного менеджменту здійснюється в двох напрямках: а) визначення еколого-правового статусу суб'єктів екологічно небезпечної діяльності; б) впровадження систем екологічного менеджменту.

Правову основу екологічного менеджменту формує складний комплекс національних і міжнародних актів, що регулюють діяльність у сфері підприємництва та охорони навколишнього середовища з метою виконання таких трьох головних завдань: охорона і збереження природного середовища та підтримка на належному рівні його якостей (води, повітря, земельних ресурсів); охорона здоров'я працівників підприємства і місцевого населення; регулювання процесу споживання і використання природних ресурсів.

Так, регулювання екологічного менеджменту на міжнародному рівні здійснюється за допомогою міжнародних стандартів, розроблених Міжнародною асоціацією стандартизації ISO серії 14000. Рішення про розробку ISO 14000 є результатом Уругвайського раунду переговорів згідно із Всесвітньою торговельною угодою. Основним предметом ISO 14000 є система екологічного менеджменту.

Міжнародні стандарти екологічного менеджменту спрямовані на забезпечення підприємства елементами ефективної системи екологічного менеджменту Ecology Management System (EMS), які можна поєднувати з

іншими складовими загальної системи менеджменту підприємства для сприяння досягненню цілей екологічної політики. Ці стандарти є добровільними і містять чіткі практичні рекомендації. Серія стандартів ISO 14000 визначає різноманітні аспекти екологічного менеджменту. Вона надає практичні рекомендації для компаній, що прагнуть вдосконалити свої екологічні показники і поліпшити екологічну ситуацію в навколишньому середовищі. ISO 14000 визначає основні критерії для системи екологічного менеджменту, згідно з якими може бути проведена сертифікація. Він не встановлює вимоги щодо того, якими мають бути екологічні показники діяльності підприємств, але визначає напрямки для ефективного екологічного менеджменту при розробці ними екологічної політики. Цей стандарт є загальним і універсальним, оскільки може бути використаний будь-яким підприємством незалежно від розміру, сфери діяльності та галузі [4, с. 50].

В Україні міжнародні стандарти серії ISO 14000 були прийняті в 1997 році та наразі відображені у ДСТУ ISO 14001:2015 Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосовування (ISO 14001:2015, IDT). Так, згідно з ISO 14001:2015, підприємства повинні розробити, впровадити і підтримувати в робочому стані процедури, що дозволяють ідентифікувати можливості виникнення катастроф або аварійних ситуацій, здатних вплинути на навколишнє середовище. У свою чергу, не можна ігнорувати аварійні ситуації, на які відповідним чином зобов'язані реагувати господарюючі суб'єкти, зокрема, пом'якшуючи наслідки або запобігаючи їх негативному впливу на навколишнє середовище [5].

Що стосується законодавства України про екологічний менеджмент, то воно розвинуте недостатньо. Так, істотним недоліком правового регулювання є розкиданість правових приписів щодо здійснення екологічного менеджменту в численних актах екологічного законодавства: у Земельному, Водному, Лісовому кодексах, Законах України «Про охорону

навколишнього природного середовища», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про відходи», «Про охорону атмосферного повітря» тощо. Кожен із зазначених законів визначає окремі аспекти екологічного менеджменту підприємства, або порядок застосування окремих заходів екологічного менеджменту (статистична екологічна звітність, екологічний облік, інформування, оцінка екологічного впливу тощо). Такий стан справ призводить до неефективності екологічного законодавства України в частині здійснення екологічного менеджменту підприємств.

Загалом же, правовий механізм екологічного менеджменту повинен сприяти урегулюванню відносин у сфері екології за рахунок застосування превентивних, оперативних, стимулюючих і примусових заходів з використання природних ресурсів і їхніх відходів, а також широкому впровадженню юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства до юридичних і фізичних осіб.

Таким чином, вдосконалення правових основ екологічного менеджменту повинно бути спрямоване на:

- реорганізацію системи органів управління природними ресурсами і подальшу інтеграцію функцій управління в сфері використання природних ресурсів в єдину узгоджену функціональну систему;
- розширення повноважень місцевих органів управління і контролю з питань охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів;
- зміщення акценту в здійсненні державного контролю за дотриманням екологічного законодавства шляхом поступового формування органів екологічного контролю на регіональному рівні;
- використання можливостей басейнового принципу з урахуванням регіональних та місцевих особливостей і закономірностей розвитку природних комплексів і екосистем;

- узгодження координаційних і контрольних функцій державних органів з посилення контролю за дотриманням екологічного законодавства, реалізації екологічної політики держави, захисту екологічних прав громадян [6, с. 43].

Реалії сьогодення такі, що більшість українських підприємств прагнуть максимально збільшити прибуток будь-якими шляхами та методами, нехтуючи, в тому числі, усталеними законами природи й станом навколишнього середовища в цілому. Великі підприємства, у кращому випадку, використовують одного або декількох спеціалістів з управління екологічною безпекою, а на малих та, в переважній більшості, середніх підприємствах, взагалі відсутні такі спеціалісти. На відміну від існуючого стану справ, підприємствам слід створювати служби екологічного менеджменту, які б вирішували стратегічні завдання підприємства на рівні з усіма службами підприємства. Ця служба обов'язково повинна бути підпорядкована вищому керівництву підприємства і складатися з кваліфікованих менеджерів. Головними завданнями служби екологічного менеджменту мають бути, перш за все, забезпечення сталого економічного розвитку в умовах жорстких екологічних вимог, удосконалення екологічного виробництва, навчання персоналу та проведення семінарів з правильного екологічного ведення господарської діяльності, створення та підтримання іміджу підприємства, що дотримується вимог екологічного законодавства та не створює загрози для навколишнього природного середовища [7, с. 229].

Також, не менш важливим є те, що служба екологічного менеджменту підприємства повинна підпорядковуватися в своїй роботі, як уже зазначалося, нормам і вимогам міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту на підприємствах і в компаніях ISO серії 14000. Типові положення стандартів полягають у тому, що на підприємствах і організаціях повинні виконуватися визначені процедури, бути підготовлені певні документи, призначені відповідальні за визначені сфери екологічно значимої

діяльності. Тобто, чітко регламентовані стадії та етапи розробки і впровадження екологічного менеджменту.

З огляду на це, цілком погоджуємось з думкою Л. О. Василенко, що характерними рисами сучасного етапу розвитку екологічного менеджменту в Україні є:

- визнання факту, що екологічний менеджмент є невід'ємним складником стратегічної лінії поведінки і розвитку компанії в довгостроковій перспективі;
- використання екологічного менеджменту розглядають як цілком виправдані виробничі витрати;
- зорієнтованість корпорацій під час розв'язання екологічних проблем на якість продукції, інтереси суспільства і потреби споживачів, що вимагає використання цілісного підходу до обліку екологічних витрат нарівні компанії;
- вимога до промислових підприємств неухильно дотримуватися екологічних принципів і видобувати ефективну систему екологічного менеджменту [8].

Крім того, звертаємо увагу, що особливістю системи екологічного менеджменту є те, що вона впроваджується на добровільних засадах, за ініціативою самого суб'єкта господарювання. Розвиток екологічного менеджменту є цілком доцільним і економічно корисним для самого підприємства, адже наслідком цього буде економія виробничих витрат і ресурсів, підвищення якості продукції, покращення відносин із органами державної влади, розширення ринків збуту продукції і приваблення нових споживачів, вихід на новий рівень технологічного розвитку та інновацій [9, с. 184].

Звісно, що в цьому зацікавлена і сама держава. Тому цілком доцільним буде здійснення органами державної влади відповідних заходів з метою сприяння становленню екологічного менеджменту на підприємствах. Вони

полягають у створенні безпосередньої зацікавленості підприємств у здійсненні заходів природоохоронного характеру, а саме: встановлення пільгових кредитів, компенсаційних виплат при поліпшенні природоохоронних показників, звільнення на деякий час від обов'язкових платежів, система матеріального заохочення працівників тощо. Також можуть встановлюватися платежі за забруднення довкілля, штрафи при порушенні норм і правил раціонального природокористування, відшкодування заподіяних збитків. Лише поєднання цих механізмів може дати позитивний результат.

Висновки і пропозиції. Таким чином, можемо зробити висновок, що існує необхідність у проведенні систематизації для розробки злагодженої системи законодавства про екологічний менеджмент. А сам екологічний менеджмент є важливим інструментом ефективного впливу як на стан навколишнього природного середовища, так і на розвиток підприємств, виконання ними своїх економічних завдань. Проте, це можна реалізувати, якщо будуть побудовані система й механізми управління екологічними процесами, і управління буде орієнтуватися на екологічне виробництво. Екологічний менеджмент може відіграти важливу роль при вирішенні екологічних проблем у процесі переходу держави на принципи сталого розвитку.

Література

1. Білик О. С. Екологічний менеджмент на промислових підприємствах України: зміст та сутність поняття. Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит. 2012. № 12 (106). С. 49-64.
2. Лук'янихін В. О. Екологічний менеджмент у системі управління збалансованим розвитком : моногр. Суми : ВТД "Університетська книга", 2002. 314 с.

3. Балацький О., Лук'янихін В., Лук'янихіна О. Екологічний менеджмент: проблеми і перспективи становлення і розвитку. Економіка України. 2000. № 5. С. 67–73.
4. Купалова Г. І., Ульянова Д. К. Формування ефективної системи екологічного менеджменту та аудиту. Вісник Університету банківської справи Національного банку України. 2011. № 1 (11). С. 48–53.
5. ДСТУ ISO 14001:2015 Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосування (ISO 14001:2015, IDT): Наказ від 21.12.2015 № 203 Про прийняття нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, та скасування нормативних документів України. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=64015 (дата звернення: 08.11.2019).
6. Хом'як О. А. Екологічний менеджмент і аудит підприємств аграрного сектору: навчальний посібник для студентів екологічного факультету за кредитно-трансферною накопичувальною системою організації освітнього процесу / О. А. Хом'як, Н. Є. Гриневич, Н. М. Присяжнюк, Ю. В. Куновський, О. Р. Михальський. Біла Церква, 2018. 88 с.
7. Потай О. А. Концептуальні засади екологічного менеджменту підприємства. Регіональна економіка. 2008. №1. С. 226-235.
8. Василенко Л. О., Березницька Ю. О., Жукова О. Г. Розвиток екологічного менеджменту на підприємстві в умовах глобалізації економіки України. Економічна наука. 2018. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2017/17.pdf (дата звернення: 08.11.2019).
9. Мартиненко В.О. Екологічний менеджмент як новий ефективний метод управління виробництвом. Актуальні проблеми державного управління: зб. н. праць. Х., 2009. № 2 (36). С. 181-186.